

JONGE MANNEN ALS KLOKKENLUIDERS

Antropologisch leren kijken naar falende instituties en transitionele ruimtes

Dirck van Bekkum

LEREN DENKEN ZOALS NATUUR WERKT

ASPEKT

ACHTERFLAPTEKST

Over domme, criminele, gevaarlijke, gewelddadige en radicaliserende jonge mannen is afgelopen decennia steeds meer te doen. Honderden boeken en duizenden wetenschappelijke artikelen zijn er de afgelopen honderd jaar geschreven over probleemgedrag van jongens en jonge mannen. Nauwelijks zijn boeken te vinden die de schoonheid, kracht, creativiteit, zorgzaamheid en onmisbaarheid van jongens en jonge mannen voor het voortbestaan van onze families en samenlevingen zichtbaar maken. Nog minder onderzoek maakt de, bij tijd en wijle, intense kwetsbaarheid zichtbaar waarin elke adolescent tijdens hun risicovolle reis naar volwassen werelden terecht komt. De antropologische blik in dit boek laat probleemjongens zien als klokkenluiders van systeemfouten in onze gezinnen, families, gemeenschappen, scholen en andere instituties.

Dit boek is deels met collega hulpverleners geschreven, ongewoon vernieuwend op meer manieren, en niet eenvoudig leesbaar. De bioloog, antropoloog en (eco) systeemdenker Gregory Bateson (1904-1980) groeide op in een Britse omgeving van kunstenaars en families van evolutionaire denkers. Vanuit die geschiedenis en contexten ontwikkelde hij een kenniszoekende positie dat alle biologische ecosystemen, ook die van mensen, kunnen ontsporen. En dat alle personen, families, gemeenschappen oplossingen in zich dragen om zich te herstellen en weer in synchronie te komen met hoe natuur werkt als macro-ecosysteem. Dit is een uitgangspunt in het denken in dit boek.

Uit die familiegeschiedenis nam Bateson ook mee dat wetenschap zonder kunst (inclusief humor/ironie/spel/rituelen) is zoals mannen zonder vrouwen, en nacht zonder dag en andersom natuurlijk. Daarom zit dit boek ook vol kunstkoppelingen in brede zin: gedichten, popsongs, artisanale en beeldende kunst, mythologische thema's in boeken en films en rituelen. In deze combinatie van wetenschap en kunst, een cultuurvergelijkende opvatting van menselijke betekenisgeving meent de auteur, vinden mensen schoonheid, soelaas (grace), communitas, lichtheid en verlossing. Dat geldt zeker bij de jonge mannen en hun families die hij vele jaren begeleidde. Maar ook bij de professionals die hij opleidde.

De titel en ondertitel van dit boek verwoordt dat uitgangspunt. Jonge mannen signaleren in al hun 'deviante' gedrag wat niet goed gaat in hun families, in de gemeenschappen en instituties waarin zij volwassen worden. Zij willen optimaal volwassen worden om van dienst te zijn aan vrouwen, moeders, families en een betere wereld. Hun probleemgedrag thuis, op school, op straat, in de psychiatrie, in de gevangenis, in de TBS, is een waarschuwing aan én een roep om hulp van volwassenen (vooral mannen en vaders).

De auteur begeleidde als 'klinisch antropoloog' en groepstherapeut 10 jaar lang circa 500 jonge mannen opgenomen in de psychiatrie. Zijn ambitie....leren van jonge mannen in diepe problemen om inzichten voor preventie te ontwikkelen. Dit boek is de uitkomst van die ambitie. Hij trainde en leidde de laatste 25 jaar honderden professionals op in de psychiatrie, jeugdzorg, jeugdgevangenissen en onderwijs. Hij ontdekte, mede door regelmatige reflecties op zijn eigen ervaringen als adolescent, dat jonge mannen verlangen naar diep-veilige situaties in hun families, op straat, op school, in sport en vrije tijd, in de psychiatrie en in detentie. In die transitionele ruimtes kunnen zij schuilen als de buitenwereld, school- en andere contexten, te onveilig worden om te kunnen groeien.

Volgens van Bakkum verdwijnen die plekken de afgelopen decennia stap voor stap waardoor jongens zich toenemend verzetten. Hun 'afwijkend' gedrag kan gelezen worden als het signaleren van structurele onveiligheden, systeemfouten, in omgevingen waarin zij opgroeien. Zij zijn klokkenluiders van deze 'systemische incongruenties', van herhalende communicatie patronen gevuld met dubbele 'tegengestelde' boodschappen. Met hen en vele anderen ontwikkelde van Bakkum het concept van [transitionele ruimtes](#) waarin jonge mannen floreren en optimaal volwassen mannen, in hun families én volwaardig burgers van Nederland, kunnen worden.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD

ALGEMENE EN EPISTEMOLOGISCHE LEESWIJZERS

INLEIDING

HOOFDSTUK 1

Bekum, D. van (1992) **Integratieve socialisatie van jongeren: een interetnisch perspectief vanuit de culturele antropologie**, p. 55-65, in: Interdisciplinariteit in jeugdhulpverlening en adolescentenzorg, P. v. d. Doef (ed), Acco, Amersfoort, 1992.

HOOFDSTUK 2

Bekum, D. van, (1992) **Wortels van idealisme**, in Veldwerk: Tijdschrift voor ontwikkelingswerkers. Ontwikkelingswerkers lijken op antropologen. Zij bestuderen en werken langdurig in samenlevingen buiten Europa.

HOOFDSTUK 3

Dirck van Bekum (1994) **Europa op zoek naar Tribale cultuur in Afrika** (Keynote voor congres Hivos) Zie ook hoofdstuk 2. Antropologie is, van alle humanoria en sociale wetenschappen, bij uitstek een manier om te reflecteren op onze eigen Westerse (blinde vlekken) ethnocentrismen.

HOOFDSTUK 4

Dirck van Bekum, Marcel van den Ende, Suzanne Heezen en Arjaan Hijmans van den Bergh (1996) **Migratie als transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening**, in: Handboek Transculturele Psychiatrie en psychotherapie, Joop de Jong & Margo van den Berg, Swets & Zeitlinger, Lisse. Sleutel artikel in het ontwikkelen van het transitie-model vanuit een antropologisch-systemisch blik.

HOOFDSTUK 5

Dirck van Bekum (1998a) **Het Meervoudig Verband: op weg naar interculturele vormen van mannelijkheid**, p. 206-243, hoofdstuk 10 in: De Eerste Sekse, Anja Meulenbelt (red), Van Gennep, Amsterdam. Een complementaire visie en systeem benadering jonge mannen in relatie tot jonge vrouwen, hun moeders & vaders.

HOOFDSTUK 6

Dirck van Bekum (1998b) **Rite de passage, ondersteunende structuur bij volwassenwording**. Justitiële Verkenningen, 24, 6, 70-79. Criminele loopbanen bij jongens ontstaan in structureel onveilige (liefdeloze) contexten.

HOOFDSTUK 7

Dirck van Bekum (1998c), **Wederkerig beleid voor achterstandsgroepen: de Roma in Nieuwegein deel II**, in: Sociaal Bestek, 6, 1998. Beleidsmatige en interventie reflecties op acht jaar consultatie rond vergroting participatie 'vreemde' inwoners (en hun zonen/dochteren) van een middelgrote stad in Nederland.

HOOFDSTUK 8

Dirck van Bekum (1999) **Erbij horen en anders zijn: Balanceren van nationale en etnische loyaliteiten in jonge mannen in Nederlandse contexten**. Dit is de verkorte vertaling van een langer Engelstalig artikel: *To Belong and To Be Different*. De lotgevallen van Mehmet, een Nederlandse-Turkse jongeman in het leger, worden ontrafeld om processen van insluiten en uitsluiting in Nederland zichtbaar te maken.

HOOFDSTUK 9

Dirck van Bekum (2001) **Gevraagd: Transitierituelen voor inburgering van jonge mannen**. Kwalon Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek, 7, 2, 13-18. Kunnen werkzame bestanddelen uit niet-westerse initiatie rituelen vertaald worden naar jeugdzorg contexten?

HOOFDSTUK 10

Dirck van Bekum (2001) **Gezondheid als kwetsbaar evenwicht**. Versie, Tijdschrift Gezondheid en Politiek, 2. Gezondheid wordt in westerse geneeskunde anders geconceptualiseerd, en door Nederlandse patiënten nogal anders beleefd, dan Nederlanders met een migratie achtergrond uit niet-westerse culturen en geneeskundes.

HOOFDSTUK 11

Dirck van Bekum (2002) **Mehmet en zijn maten, het monsterverbond tussen mannelijke en nationale dominantie**, Lover: Tijdschrift over feminisme, cultuur en wetenschap, 9, 2, 10-12. Zie hoofdstuk 8 met een uitwerking van invloed van processen van dominanties en afhankelijkheden op mannelijke volwassenwording.

HOOFDSTUK 12

Dirck van Bekum (2004) **Nederlandse identiteit als basis voor burgerschap: een antropologische visie**, Civis Mundi 43 (1), 46-55. Een poging tot culturele zelfreflectie op de Nederlandse cultuur via enkele casus vignettes van jonge mannen.

HOOFDSTUK 13

Dirck van Bekum (2006) **Maken Seks en Geweld de man, dienstplicht en opleiding beroepssoldaat als seksesocialisatie in een natiestaat**, LOVA, tijdschrift feministische antropologie. Een poging om via casuïstiek blinde vlekken rond 'natuurlijke' en noodzakelijke biologische drives van jonge mannen voor hulpverlening/ begeleiding zichtbaar te maken.

HOOFDSTUK 14

Dirck van Bekum (2001) **Overgang en innerlijke conflicten bij adolescenten: een klinisch antropologische aanvulling op psychotherapeutische praktijk**, in: Tijdschrift voor Kinder- en Jeugd Psychotherapie, 28, 3, 79-96. Een intensieve methodische casusbeschrijving van Feisal, die ik begeleidde, en die, mogelijk onnodig, in de chronische psychiatrie belandde.

HOOFDSTUK 15

Dirck van Bakkum (1998d) **Transitionele kwetsbaarheid als risicofactor voor verslavingsgedrag: een intercultureel kader voor preventie en interventie bij jongeren.** Vertaling van een hoofdstuk gepubliceerd in: *Handbuch Interkulturelle Suchthilfe, Suchtverhalten bei Migranten*, R. Salman (red), EMZ Hannover.

HOOFDSTUK 16

Dirck van Bakkum & Tonny Filedt Kok-Weimar (2000) **Onderweg naar vraaggestuurde zorg: Jeugdgezondheidszorg als schakel tussen preventie en curatie.** Uit: Maanblad voor Geestelijke Gezondheidszorg, 55, nr. 6/7. Pleidooi voor inzetten onbenutte kansen van de jeugdgezondheidszorg en voor het eerst benoemen van het structurele spanningsveld tussen belangen van onderijs- resocialiserende en zorgende instituties en belangen van families/gemeenschappen.

HOOFDSTUK 17

Dirck van Bakkum & T. Bernet (2001) **Balanceren van loyaliteiten in multiculturele teams**, in: Werken met verschillen, Arjaan Hijmans van den Bergh (redactie) Forum, Utrecht. Hoe monoculturele teams in jeugdzorg stap voor stap te veranderen in multiculturele en cultuursensitieve teams.

HOOFDSTUK 18

Dirck van Bakkum en F. Sevinç, (2005) **Cultuur in overdracht. Interculturele ontmoetingen in de behandelkamer en (tegen)overdracht**, Cultuur, Migratie en Gezondheid, 2 4, 2-11. De GGZ werkt met verouderde individualiserende 'ik-gerichte' concepties terwijl veel cliënten, ook autochtone, uit 'wij-gerichte' systemen komen.

HOOFDSTUK 19

Dirck van Bakkum (2010) **Nasjaro gevangen in medische en normaliserende blikken, Het belang van een antropologische blik in GGZ en justitiële jeugdinrichtingen** (2010) in: Kralen zonder ketting, Een verkenning van het antropologisch perspectief in de psychiatrie H. Beijers & R. van Dijk (redactie), AMB Diemen. Een jonge man en zijn familie raakt in ernstige, onnodige, problemen omdat zijn familie (Surinaamse-Marron) cultuur teveel verschilt van de Nederlandse nationale cultuur.

HOOFDSTUK 20

Dirck van Bakkum, K. Tjin A Djie, G.O. Helberg en I. Zwaan (2010) **Rituelen en Beschermjassen: Herinbedden met familie-eigen methodieken en samen-scheppen van transitionele ruimtes**, in: J. de Jong & S. Colijn (red.), Handboek Culturele psychiatrie en psychotherapie, Utrecht: de Tijdstroom, Hoofdstuk 8, p. 120-129. Verslag van ervaren hulpverleners hoe rituelen succesvol in te zetten bij 'vreemde' kinderen en jongeren (en hun families) die niet begrepen worden in jeugdzorg en GGZ.

HOOFDSTUK 21

Dirck van Bakkum & D. van der Heide (2010) **Vluchtelingen en migranten in forensische psychiatrie: Culturele formuleringen maken, liminele kwetsbaarheden in kaart brengen en culturele zelfreflectie.** in: Handboek Culturele psychiatrie en psychotherapie, Joop de Jong & Sjoerd Colijn (red.) de Tijdstroom, Utrecht. Methodische verslag hoe een drama van een mannelijke zwaar getraumatiseerde Afrikaanse vluchteling (21 jaar) in de psychiatrie en TBS voorkomen had kunnen worden.

HOOFDSTUK 22

Dirck van Bakkum & Judith Limahelu (2017) **Families helpen zichzelf te helpen: Een transcultureel-systemische benadering van zelfherstellende families en gemeenschappen.** Het afrondende en samenvattende artikel maakt de potentie van een antropologisch-systemische blik en aanpak zichtbaar aan de hand van het 'zelfherstel' van de vluchtelingenfamilie Shakir begeleid door transcultureel systeemtherapeut, Judith Limahelu.

UITLEIDING: Deze bundel is *work in progress*. Wat is bereikt en wat komt hierna?

LITERATUURLIJST (is beschikbaar op website via QR codes)

TREFWOORDENREGISTER

DANKWOORD

SAMENVATTING

APPENDICES (zijn beschikbaar op website via QR codes)

Appendix I Antropologisch-systemisch leren kijken

Appendix II De evolutionaire productie van overeenkomsten en verschillen

Appendix III Kosmische, aardse en menselijke cycli & transitie

Appendix IV Familie & Community Continuïteit: zie cirkelende en inbeddende voorstelling

Appendix V Balanceren tussen Complementaire Vrouwelijke & Mannelijke Werelden

Appendix VI Complementaire Generationele Werelden: ongeborenen-kinderen-ouders-grootouders-voorouders

Appendix VII Verwantschapsposities en bewegingen in Familie & Community Continuïteit

Appendix VIII Constructieve gezagsverhoudingen en hiërarchieën in sociale systemen

Appendix IX Sociale Cohesie: organiseren en vitaliseren van afhankelijkheden binnen en tussen gemeenschappen

Appendix X Balanceren tussen Mimetische & Etnocentrische Reflexen

Appendix XI Eerste Naties en Tweede Naties

Appendix XII Torens van Babel: Ongeziene complexiteit in jeugdzorg-, GGZ- en Justitiële instellingen

Appendix XIII Dubbel en enkel bindende communicatiepatronen

Appendix XIV *Resistance*, verzet en deviantie van jonge mannen

Appendix XV Co-creëren van, diep-veilige, transitionele ruimtes

Appendix XV Systemische congruenties en systemische wijsheden

Appendix XVII Voorbij menselijke taal: *Effervescence, Grace, Communitas, Flow, Zone, Tele, Kairos*.

Appendix XVIII Vier Basale Communicatie Patronen

Appendix XIX Doxa van schuld, schaamte en woede

Appendix XX Literatuuronderzoek initiatierituelen en 30 exemplarische casussen

SAMENVATTING

Ontspoorde organismen en ecosystemen dragen oplossingen in zich om weer te synchroniseren met hoe Natuur werkt. Alle organismen, dus ook menselijk ecosystemen, dragen oplossingen in zich om weer in synchronie met hun omgeving te komen.

(Dirck van Bakkum bouwende op Bateson's zoeken naar systemische wijsheid zie Appendix)

Voor u ligt een antropologisch 'systemisch' boek omdat hier probleemgedrag van jonge mannen gelezen wordt als signalen van disfunctionerende sociale systemen waarin zij volwassen worden. Het levert een brede en verdiepende kijk op nieuwe generaties jonge mannen in onze multiculturele samenleving en is bedoeld voor professionals in de jeugdzorg, voor beleidsmakers, bestuurders, journalisten en voor politici. De antropologische blik, dit cultuurvergelijkend kijken, maakt op een nieuwe manier gedrag van jongens en jonge mannen 'maatschappelijk' zichtbaar en begrijpelijk. Deze bundel vertelt verhalen van jonge mannen die in de knel komen. Zij vinden te weinig omgevingen waarin zij een, door henzelf en hun omgeving, gewenste volwassenheid bereiken. Hun 'deviante' gedrag kan ontrafeld worden als signalen van falende instituties. Van bijvoorbeeld spijbelend schoolgedrag van jongens tot het gewelddadige gedrag van jonge mannen naar zichzelf en naar anderen. Het is tijd om weeffouten in onze families, scholen, jeugdzorginstellingen en jeugdgevingen scherper onder de loep te nemen. Door hun vormen van hun 'verzetgedrag' te vergelijken kunnen we 'lezen' wat er mankeert aan hun families, het onderwijs en de hulpverlening.

Over mooie, intrigerende, domme, gevaarlijke en gewelddadige en radicaliserende jonge mannen is afgelopen decennia steeds meer te doen. Honderden boeken en duizenden wetenschappelijke artikelen zijn er de afgelopen honderd jaar geschreven over probleemgedrag van jongens en jonge mannen. Nauwelijks zijn boeken te vinden die de schoonheid en onmisbaarheid van jongens en jonge mannen voor het voortbestaan van onze families en samenlevingen zichtbaar maken. Theorieën die probleemjongens zien als klokkenluiders van systeemfouten in onze gezinnen, families, gemeenschappen en instituties zijn schaars en ontoegankelijk.

pp 450

Dit is een casuïstiekboek en een naslagwerk voor alle professionals in systemisch en transcultureel werken met jonge mannen, hun peergroepen en hun families. Het bevat twee en twintig artikelen, rond mannelijke volwassenwording, gepubliceerd tussen 1992 en 2016 door antropoloog-groepstherapeut-docent-kunstenaar Dirck van Bakkum.

De hoofdstukken weerspiegelen een scala aan contexten en situaties waarin jonge mannen 'afwijkend gedrag' gedrag vertonen en daar vooral persoonlijk voor verantwoordelijk worden gehouden. Van Bakkum's uitgangspunt in begrijpen van al hun gedrag is: wanneer contexten, waarin zij hun mannelijkheden ontwikkelen, veiliger (congruenter), liefdevoller én begrenzender worden vermindert hun 'probleemgedrag' en verdwijnt uiteindelijk.

Rode lijnen in deze bundel

Van Bakkum verkeerde zelf als probleemleerling, laatbloeier, stapelaar en later als docent/trainer zijn leven lang in onderwijs-, en werkte 35 jaar voor en in jeugdzorg- en GGZ instellingen en bij gemeentes. Van 1983-1993 begeleidde hij als groepstherapeut meer dan 500 jonge mannen opgenomen in de psychiatrie. Als hulpverlener en opleider deed hij vijf en dertig jaar actieonderzoek naar mannelijke volwassenwording.

De auteur komt uit een familie zonder migratieachtergrond. Hij trouwde tweemaal in in een familie met migratieachtergronden en heeft twee kinderen en twee kleinkinderen. Daarom koos hij voor een cultuurvergelijkende antropologische wetenschap en voor klinisch-pedagogisch onderzoek. Zijn gedachten en teksten in deze bundel ontstonden uit drie decennia participerende observatie in klinische en educatieve praktijken. Hij probeert jonge mannen in problemen te begrijpen op een antropologische (historiserende en cultuurvergelijkende) manier.

De artikelen weerspiegelen een 'groot zoeken' van de auteur naar zijn eigen manwording en naar dat van honderden jonge mannen die hij, met collega's, begeleidde. Door als antropoloog het vreemde in anderen te bestuderen ontdekte hij veel ongeziene en verborgen delen in zichzelf, in zijn vaders- en moeders families, en in zijn christelijk-Amersfoorts-Nederlandse cultuur. Door jonge mannen beter te begrijpen en het geleerde daaruit 'cirkelend terug te ploegen' in zijn artistieke, therapeutische, onderwijs en wetenschappelijke praktijken ontstonden unieke vormen van validerend cultuursensitief 'handelend weten' voor hemzelf en voor professionals in jeugdzorg-onderwijs-, (forensische) psychiatrie- en justitiële instellingen.

Reflexiviteit en onthullen eigen culturele achtergrond

Terugkijkend is dit boek de neerslag van 40 jaar studie naar zichzelf en zijn families. Hij probeert met deze bundel ook mijzelf, als witte autochtone Europees-Nederlandse heteroman uit lagere christelijke middenklasse, te onthullen. Een zoeken naar wat hij miste tijdens zijn volwassenwording als jonge man en in zijn vader-moederschoonfamilies en in katholiek-calvinistische, middenklassen en in de Nederlandse cultuur. Een belangrijkste rode lijn in dit boek is zijn verlangen naar diep-veilige (transitionele) ruimtes. Als kind en jonge man miste hij die ruimtes in zijn families en zeker op scholen om optimaal te groeien en te leren. Pas na zijn 25e kon hij, in zijn studie antropologie, dat gemis gaan uitvouwen naar begrijpen. Hij vond die diep-veilige ruimtes uiteindelijk via het, als groepstherapeut, mogen samenwerken en samenleren met meer dan 500 jonge mannen die in de psychiatrie waren opgenomen (1999). De laatste tien jaar vond hij die diep-veilige ruimtes met collega-docenten in het opleiden van transculturele systeem (familie) therapeuten. Het co-creëren van 'transitionele ruimtes' is in o.a. Rituelen en Beschermjassen voor therapie en onderwijs uitgewerkt.

Onderbouwing van antropologisch leren kijken

De wetenschappelijke discipline die het meest ruimte biedt om anders naar jonge mannen te leren kijken is de sociale en culturele antropologie met name het werk van Gregory Bateson, Margaret Mead, Victor Turner, Pierre Bourdieu, Edward T. Hall, Sarah Hrdy, Edith Turner, Unni Wikan, Sarah Hrdy en Ellen Dissanake. Van Bekkum ontwikkelde, met vele andere zorg/onderwijsprofessionals, toepasbare concepten, inzichten en modellen door antropologische ideeën en concepties met systeemtheoretische en systeem (familie) therapeutische inzichten te vervlechten (Van Bekkum e.a. Migratie als Transitie 1996; Van Bekkum e.a. Rituelen en Beschermjassen 2010).

De wereld van familie- en systeemtherapie, waarin Van Bekkum tien jaar co-opleider was, ziet klachtenpatronen van adolescenten vooral als signalen van (dis)functioneren van sociale systemen. Jongeren, vooral jongens, kunnen daarmee gezien worden als barometers van de 'congruente' (groezame/veilige) staat van hun families en van nationaliserende instituties zoals onderwijs-, jeugdzorg-, penitentiaire en psychiatrische instellingen. Als die sociale systemen onveiliger (incongruenter) worden ontstaat verzet, dat wij probleem/afwijkend gedrag, en psychiatrische en leerstoornissen, zijn gaan noemen (van Dijk 2005; Van Bekkum 2005). Antropologische (cultuursensitieve) en systemische (groepsgerichte) benaderingen zijn in Westerse samenlevingen marginaal maar dringend nodig. Vanuit een cultuurvergelijkende en systemische (a-psychologiserende) blik wordt gekeken naar problemen van jongeren.

Antropologen probeert al meer dan een eeuw te begrijpen hoe sociale systemen (families/gemeenschappen/organisaties/instituties) het gedrag van individuen bepalen. Het is een broodnodige aan vulling op huidige individualiserende (psychologiserende) dominante denken-doen. In dat wereldbeeld worden jonge mannen (en andere burgers) persoonlijk verantwoordelijk houdt voor hun daden. Het neoliberale denken, stoelend op de westerse individualiserende kosmologie, zijn jonge mannen ook nog eens verantwoordelijk voor hun maatschappelijk slagen en falen. Antropologisch leren lijken betekent dat 'afwijkingen' (devianties) van jonge mannen een nogal andere betekenis krijgen. Probleemgedrag van jonge mannen wordt geobserveerd en geduid vanuit verschillende invalshoeken (individuen, families, instituties) die samenkomen in een systemische benadering. Gedragingen, als herhalende communicatiepatronen, zijn slechts voor een deel individueel bepaald en beïnvloedbaar.

Jonge mannen, zijn, net als andere mensen, biologische organismen met een gigantische evolutionaire geschiedenis. Volgens onder andere Bateson zijn zij, ingebed (genesteld) in voortdurende wisselwerking met hun contexten, toch zelfsturend en autonoom. Met hun families en gemeenschappen vormen zij 'cybernetische' systemen: zelfgenererend, zelforganiserend, zelfcorrigerend. Over meer generaties gezien kunnen jonge mannen, als individuele organismen, slechts ontstaan en, bestaan in die bredere systemen. Dat beseffen jonge mannen 'pre-cognitief' en daarin is ook hun 'verzetsgedrag' geworteld. Omdat zij een 'autonoom weten' leven van waaruit zij deel willen worden van hun families, van hun gemeenschappen en van instituties waarin zij in natiestaten opgroeien. Er is sprake van diepe wederkerige systemische samenhang en beïnvloeding waarin balanceren tussen passend gezag en hiërarchie in vrouw-manwerelden en in generaties een centrale rol spelen. Het gaat in het antropologische systeemdenken in dit boek om deze zeer complexe dynamiek en processen meer te begrijpen.

De sociale wetenschappen kennen deze manier van kijken vanuit de eerste helft van de vorige eeuw maar hebben dat perspectief meer en meer verwaarloosd. In alle hoofdstukken vindt u expliciet en impliciet deze twee vragen terug:

- 1 Hoe wordt het gedrag van deze jongen(s) beïnvloed door hun ouders, door hun familie, door hun religieuze, regionale, klasse en eventuele migratieachtergrond in Nederlandse multiculturele contexten?
- 2 Hoe wordt hun 'gezonde' zoekend gedrag naar passende vormen van mannelijkheid beïnvloed door het psychiatrisch (ADHD en veel andere leerstoornissen), en criminologisch diagnosticeren en etiketteren?

Antropologisch uitgangspunt is dat jongens en jonge mannen, net zoals meisjes, (in alle samenlevingen) op een bijzondere manier kwetsbaar zijn door massieve hormonale en sociale veranderingen tijdens hun adolescentie (13-23 jaar). Tijdens die transitie naar werelden van volwassenen dwingt deze biologische ‘maturatie’ hen een daarbij passende sociaal-culturele identiteit te vinden. Zonder veel steun, sociale warmte en stevige begrenzing vanuit hun omgevingen is dit onmogelijk. Nagenoeg alle onderzoeken en veranderpraktijken in Nederland, en andere Westerse samenlevingen, nemen individuele ontwikkeling, met name de ‘persoonlijkheid’ en het ‘brein’, als ingang voor verklaringen en veranderingen van ‘pathologisch en probleemgedrag’. Van Bakkum ‘leest’ psychiatrische en leerstoornissen, crimineel en verslavingsgedrag als signalen van disfunctionerende sociale systemen waarin zij volwassen worden. ‘Probleemjongeren’ worden dan klokkenluiders die wij straffen voor aan de kaak stellen van falende instituties.

Deze antropologische benadering biedt een verdiepende, cultuursensitieve, kijk op nieuwe generaties jonge mannen in onze multiculturele samenleving. De inzichten in dit boek en zijn bedoeld voor ouders en families, voor professionals in de jeugdzorg, in het onderwijs, voor beleidsmakers, bestuurders, journalisten en politici. Deze bundel vertelt verhalen van en door jonge mannen, en hun families. Beide komen in de knel omdat zij te weinig diep-veilige omgevingen (transitionele ruimtes) vinden om een optimale overgang naar manwording te maken. Om jonge mannen en onze Westerse families en instituties vanuit reflexief perspectief (cultureel zelfreflecterend) beter, of liever op meer manieren anders, te begrijpen bestudeert de antropologie al meer dan honderd jaar kleinschalige samenlevingen buiten Europa. Wij antropologen leren door de ogen van deze inheemse volken terug te kijken naar hoe wij onze kinderen grootbrengen (Malinowski 1925; Mead 1928; 1949; Firth 1929; Bateson 1935; Turner 1969). Deze kleinschalige samenlevingen functioneren fundamenteel anders dan ‘natiestaten’ zoals Nederland.

Van Bakkum noemt deze samenlevingen ‘eerste naties’ (*first nations*) zoals zij zichzelf in Canada noemen en natiestaten tweede naties (*second nations*: Van Bakkum 2015b). Eerste naties zijn voor ons westerlingen exemplarische voorbeelden hoe de gestapelde – milieu, economische, oorlogs- en vluchtelingen – crises van dit moment te overleven. Zij leven, al vele millennia, in harmonie met hun omgevingen. Zij zijn, al vele generaties, in staat culturele continuïteit te creëren en telkens opnieuw, onder veranderende omstandigheden, nieuwe generaties kinderen groot te brengen. Toch hebben eerste naties binnen de meeste natiestaten een marginale rechtspositie. Hun voortbestaan wordt door ons westerse natiestaten ernstig bedreigd. Al vier eeuwen hebben wij fragmenterende en vernietigende invloeden op deze ‘eerste naties’. Door mentaal te koloniseren, via kerstenen en beschaven, en door toe-eigening van hun grondgebied zijn vele oorspronkelijke samenlevingen verdwenen en worden nog steeds vele met uitsterven bedreigd (Gone et. al. 2012). Sinds 2007 hebben zij, als indigenous peoples, een officiële status bij de Verenigde Naties. Veel jongens en hun families die van Bakkum begeleidde kwamen uit de Randstad maar een aantal ook uit dergelijke ‘Eerste Natie’ gemeenschappen zoals Molukse, Roma, Friese, Baskische, Amazigh, en Marron. Door langdurig lotgevallen en verhalen van jonge mannen uit eerste én tweede naties te vergelijken ontdekte hij uiteindelijk een ongezien onoverbrugbaar verschil, tussen belangen van ouders/families/gemeenschappen en ‘statelijke’ professionals/onderwijs- en jeugdzorginstellingen, in grootbrengen van kinderen (Van Bakkum 2014; 2015).

Collectiverende en individualiserende sociale systemen

Ouders/families/gemeenschappen zijn, historisch en cultuurvergelijkend gezien, vooral collectiverende (wij-gerichte) sociale systemen terwijl professionals en hun instellingen vooral individualiserend (ik-gericht) zijn. De laatste systemen hebben in hun DNA (al eeuwenlang) de neiging om kinderen/jongeren/volwassenen die (stevige) klachten vertonen, in problemen zijn en/of veroorzaken, ‘los te weken’ en ‘los te knippen’ (uit te bedden) uit hun ‘oorspronkelijke’ sociale netwerk-, familie en gemeenschapssystemen (Foucault 1982; Scott 2009). Dat gebeurt o.a. via de volgende maatregelen en statelijke systemen: OTS, uit huisplaatsing, residentiële jeugdzorg, jeugdgevangenissen, gezinsvervangende huizen, pleegzorg, adoptiesystemen. Uit van Bakkum’s onderzoek blijkt deze ongeziene ‘doxale’ belangentegenstelling, van collectiveren en individualiseren, de grond is voor vele structurele spanningen tussen jongens/ouders/families en professionals/instellingen. In bijna alle hoofdstukken keert dit dilemma terug en in de latere hoofdstukken wordt deze onverenigbaarheid meer zichtbaar en duidelijk.

Onze alledaagse en wetenschappelijke kennis van de werking van ‘statelijke’ en ‘nationaliserende’ instellingen is beperkt, Van hun invloed op het functioneren van onze families/ gemeenschappen, en in dit geval op onze zonen, nog minder. Michel Foucault en Pierre Bourdieu maakten voor de auteur de fragmenterende ‘doxale’ (door macht verholde) invloed van controletechnieken op families zichtbaar vanuit het christendom, monarchieën en natiestaten op families en gemeenschappen duidelijk (Foucault 1982; Bourdieu 1989/1996; 2000).

Volgens Foucault is de rode lijn, in een eeuwenoude continuïteit van, in pastorale, soevereine en bio-fysieke, machtuitoefening: het 'losweken' en 'losknippen van individuen uit hun beschermende familie-, gemeenschaps- en dorpsverbanden (Foucault 1979). Foucault was niet de eerste. Voor Plato, in zijn verhoog over 'De Ideale Staat', zijn familiebanden de belangrijkste hindernis voor een goed functionerende Staat.

Die bindingen dienen verzwakt te worden ten gunste van een loyaliteit naar De Staat (Tjin A Djie 2010). Naast het denken van Foucault en Bourdieu was antropoloog James Scott, in het bijzonder zijn boek 'De Kunst van niet gereerd worden' (2009), doorslaggevend om de dikke doxa van onze natiestaat rond jonge mannen te onthullen te ontrafelen.

Black box van rituelen en transitionele ruimtes voor Westerlingen

Wat maakt dat zij drugs gebruiken, dansfeesten bezoeken, fanatiek voetbalfan zijn en rebelleren tegen allerlei instituties inclusief hun eigen ouders en families? Waarom hebben jonge mannen (en vrouwen) alles over om in transitionele (diep-veilige) ruimtes terecht te komen? Wat gebeurt er dan in transitionele ruimtes waar zij naar smachten? Honderduizenden jongeren, vooral in de westerse wereld, maken sinds de jaren zestig van de vorige eeuw ervaringen in transitionele ruimtes tijdens muziek festivals, in *dance events* en in *rave, punk, pagan* en *hip hop scenes* (St. John 2012). Die ervaringen zijn deels illegaal, deels risicovol maar individueel en collectief weldadig, regenerend, vitaliserend en diep verbindend. Studies van huidige generaties antropologen en andere onderzoekers naar deze *music and dance scenes*, hebben de deur naar transitionele ruimtes gevonden, ervaren én begrepen. Zij hebben zelf transitionele ervaringen (St. John 2008; Rohrer 2014; Ezzy 2014; Schulze 2015). Vanuit een perspectief van succesvol volwassen worden zijn hun ervaringen, in al die contexten, uiteindelijk maatschappelijk marginaal. Het blijven geïsoleerde ervaringen die niet direct leiden naar een, voor henzelf én hun omgeving, gewenste mannelijke volwassenheid (van Bekkum 1998d; 2001). Al deze onderzoekers vallen terug op de het conceptuele kader en taal van de antropologen Victor Turner (1969) en Edith Turner (2012). . Als echtpaar is het hen gelukt, als enige sociale wetenschappers, in decennia lang onderzoek het geheim van de werking van (overgangs- en herstellende rituelen te ontsluiten en te vertalen naar Westerse contexten. Zij hebben overdraagbare taal gevonden die zich verspreidde in vele domeinen van de sociale wetenschappen en maatschappelijke praktijken (Wagner-Willi 2001; Braunlein 2012).

Maar ook Victor en Edith Turner en genoemde andere specialisten hebben, op Roy Rappaport (2000) na, hun rituele theorieën nooit gedegegen verbonden met het systeemdenken van Bateson. Het integreren van de denkkaders van de Turners en Bateson is langzaam zichtbaar naarmate de hoofdstukken jonger worden in dit boek. In de appendices van dit boek wordt het procesgerichte en systemische verband in rituelen explicieter gelegd. In de Engelstalige bundel (2019) wordt dat verder uitgewerkt.

Deze bundel laat zien dat het systemische transitie-model geworteld in onder andere het werk van de Turners (echtpaar) en de Bateson's (vader en dochters) toepasbaar en met succes bruikbaar is in onderwijs-, GGZ-, jeugdzorg- en detentiepraktijken.
pp 456

Conclusie in dit boek, uit het langdurige, empirisch en klinisch, actieonderzoek, is de volgende.
Wanneer de contexten, waarin jonge mannen volwassen mannelijkheden ontwikkelen, diep-veiliger (congruenter) en steviger begrenzend worden zal hun probleemgedrag verminderen en uiteindelijk verdwijnen. Families en instituties kunnen van hen leren liefdevoller en meer heel (helend) te worden.